

جلد اول

در اموال

مقدمه

ماده ۱ (اصلاحی ۱۴/۸/۱۳۷۰): مصوبات مجلس شورای اسلامی و نتیجه‌ی همه‌پرسی پس از طی مراحل قانونی به رئیس‌جمهور ابلاغ می‌شود. رئیس‌جمهور باید ظرف مدت پنج روز آن را امضا و به مجریان ابلاغ نماید و دستور انتشار آن را صادر کند و روزنامه‌ی رسمی موظف است ظرف مدت ۷۲ ساعت پس از ابلاغ، منتشر نماید.

تبصره (اصلاحی ۱۴/۸/۱۳۷۰): در صورت استنکاف رئیس‌جمهور از امضا یا ابلاغ در مدت مذکور در این ماده به دستور رئیس مجلس شورای اسلامی روزنامه‌ی رسمی موظف است ظرف مدت ۷۲ ساعت مصوبه را چاپ و منتشر نماید.

ماده ۲ (اصلاحی ۲۹/۸/۱۳۴۸): قوانین، پانزده روز پس از انتشار، در سراسر کشور لازم‌الاجرا است مگر آن‌که در خود قانون، ترتیب خاصی برای موقع اجرا مقرر شده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- قانون مستثنی شدن مصوبات مربوط به آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی از موضوع ماده ۲ قانون مدنی مصوب ۱۳۷۲/۱۰/۷: «ماده واحد - کلیه مصوبات راجع به آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی بلافاصله پس از تصویب نهایی لازم‌الاجرا است. این حکم در مورد این ماده واحد نیز مجری خواهد بود.»

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی ۷/۳۶۶۴ - ۱۳۸۰/۴/۲۶: «بر طبق ماده ۲۷۰ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور از تاریخ صدور برای مراجع قضایی لازم‌الاتباع است و لزومی به انتشار آن در روزنامه رسمی همانند قانون نمی‌باشد، زیرا رأی وحدت رویه هیئت عمومی دیوان عالی کشور، کاشف از نظر مقنن درباره ماده یا موادی از قانون است که آن قانون پس از اجرای تشریفات و درج در روزنامه رسمی لازم‌الاجرا گردیده است؛ در ضمن باید توجه داشت که آراء یادشده جهت استحضار قضات و عموم مردم در روزنامه رسمی منتشر می‌شود.»

۲- نظریه مشورتی ۷/۵۶۸۹ - ۱۳۷۸/۸/۲: «عدم تصویب آیین‌نامه مانع اجرای قانون مصوب نیست، مگر اینکه در خود قانون اجرای آن موکول به تصویب آیین‌نامه شده باشد.»

ماده ۳: انتشار قوانین باید در روزنامه رسمی به عمل آید.

ماده ۴: اثر قانون نسبت به آتیه است و قانون نسبت به ماقبل خود اثر ندارد، مگر اینکه در خود قانون، مقررات خاصی نسبت به این موضوع اتخاذ شده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۹۵۵ همین قانون رجوع شود.

۲- ماده ۱۰ قانون مجازات اسلامی: «در مقررات و نظامات دولتی مجازات و اقدام تأمینی و تربیتی باید به‌موجب قانونی باشد که قبل از وقوع جرم مقرر شده است و مرتکب هیچ رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل را نمی‌توان به موجب قانون مؤخر به مجازات یا اقدامات

تأمینی و تربیتی محکوم کرد، لکن چنانچه پس از وقوع جرم، قانونی مبنی بر تخفیف یا عدم اجرای مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی یا از جهاتی مساعدتر به حال مرتکب وضع شود نسبت به جرائم سابق بر وضع آن قانون تا صدور حکم قطعی، مؤثر است. هرگاه بموجب قانون سابق، حکم قطعی لازم الاجراء صادر شده باشد به ترتیب زیر عمل می‌شود: الف - اگر رفتاری که در گذشته جرم بوده است به موجب قانون لاحق جرم شناخته نشود، حکم قطعی اجرا نمی‌شود و اگر در جریان اجرا باشد اجرای آن موقوف می‌شود. در این موارد و همچنین در موردی که حکم قبلاً اجرا شده است هیچ‌گونه اثر کیفری بر آن مترتب نیست.

ب - اگر مجازات جرمی به موجب قانون لاحق، تخفیف یابد، قاضی اجرای احکام موظف است قبل از شروع به اجرا یا در حین اجرا از دادگاه صادرکننده حکم قطعی، اصلاح آن را طبق قانون جدید تقاضا کند. محکوم نیز می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم، تخفیف مجازات را تقاضا نماید. دادگاه صادرکننده حکم با لحاظ قانون لاحق، مجازات قبلی را تخفیف می‌دهد. مقررات این بند در مورد اقدام تأمینی و تربیتی که در مورد اطفال بزهکار اجرا می‌شود نیز جاری است. در این صورت ولی یا سرپرست وی نیز می‌تواند تخفیف اقدام تأمینی و تربیتی را تقاضا نماید.

تبصره - مقررات فوق در مورد قوانینی که برای مدت معین و یا موارد خاص وضع شده است، مگر به تصریح قانون لاحق، اعمال نمی‌شود.

۳- اصل ۱۷۰ قانون اساسی: «قضات دادگاه‌ها مکلفند از اجرای تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی که مخالف با قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه است خودداری کنند و هر کس می‌تواند ابطال این گونه مقررات را از دیوان عدالت اداری تقاضا کند.»

۴- به ماده ۴ قانون موجر و مستأجر مصوب تیرماه ۱۳۵۶ (قوانین خاص رجوع شود).

ماده ۵: کلیه سکنه ایران اعم از اتباع خارجه و داخله مطیع قوانین ایران خواهند بود مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

- ۱- قانون اجازه رعایت احوال شخصیه ایرانیان غیرشیعه در محاکم مصوب ۱۳۱۲/۴/۳۱: «ماده واحده - نسبت به احوال شخصیه و حقوق ارثیه و وصیت ایرانیان غیرشیعه که مذهب آنان به رسمیت شناخته شده محاکم باید قواعد و عادات مسلمة متداوله در مذهب آنان را جز در مواردی که مقررات قانون راجع به انتظامات عمومی باشد به طریق ذیل رعایت نمایند:
  - (۱) در مسائل مربوطه به نکاح و طلاق عادات و قواعد مسلمة متداوله در مذهبی که شوهر پیرو آن است.
  - (۲) در مسائل مربوطه به ارث و وصیت عادات و قواعد مسلمة متداوله در مذهب متوفی.
  - (۳) در مسائل مربوطه به فرزندخواندگی عادات و قواعد مسلمة متداوله در مذهبی که پدرخوانده یا مادرخوانده پیرو آن است.»

ماده ۶: قوانین مربوط به احوال شخصیه از قبیل نکاح و طلاق و اهلیت اشخاص و ارث در مورد کلیه اتباع ایران ولو اینکه مقیم در خارجه باشند مجری خواهد بود.

کتاب اول
در بیان اموال و
مالکیت به طور کلی

باب اول: در بیان اموال

ماده ۱۱: اموال بر دو قسم است منقول و غیرمنقول. فصل اول: در اموال غیرمنقول

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۲ تا ۱۸ و ۲۰ همین قانون رجوع شود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه ۷/۱۵۵۸ - ۱۳۷۶/۷/۲: «اعضاء بدن مال نبوده و قابل فروش نمی‌باشد ولی شخص می‌تواند آن را در حیات یا ممات به دیگری اهداء کند و در عوض مالی دریافت نماید.»

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه ۳۱ - ۱۳۶۳/۹/۵: نظر به اینکه صلاحیت دادگاه محل وقوع مال غیرمنقول موضوع ماده ۲۳ قانون آیین دادرسی مدنی (در دعای راجع به غیرمنقول اعم از دعوی مالکیت و سایر حقوق راجع به آن) حتی در صورت مقیم نبودن مدعی و مدعی علیه در حوزه محل وقوع مال غیرمنقول استثنایی بر اصل صلاحیت دادگاه محل اقامت خوانده موضوع ماده ۲۱ قانون فوق‌الاشعار می‌باشد و با عنایت به اینکه با تعاریفی که از اموال غیرمنقول و اموال منقوله در مواد ۱۲ الی ۲۲ قانون مدنی به عمل آمده از ماده ۲۰ آن چنین استنباط می‌شود که قانونگذار بین دعوی مطالبه وجوه مربوط به غیرمنقول ناشی از عقود قراردادهای و دعوی مطالبه وجوه مربوط به غیرمنقول و نیز اجرت‌المثل آن در غیر مورد عقود و قراردادهای قائل به تفصیل شده و دعوی قسم اول را منطوقاً از حیث صلاحیت محاکم در حکم منقول و دعوی قسم دوم را مفهوماً از دعوی راجع به غیرمنقول دانسته است که نتیجتاً دعوی اخیرالذکر تحت شمول حکم ماده ۲۳ قانون آیین دادرسی مدنی قرار می‌گیرد بنا به مراتب در اختلاف نظر حاصله بین شعب ۳ و ۲۱ دیوان عالی کشور از یک طرف و ۱۳ و ۲۲ دیوان عالی کشور از طرف دیگر احکام صادره از شعب ۱۳ و ۲۲ که در مسیر استنباط مذکور قرار دارد مورد تأیید می‌باشد ..... .

فصل اول: در اموال غیرمنقول

ماده ۱۲: مال غیرمنقول آن است که از محلی به محل دیگر نتوان نقل نمود، اعم از اینکه استقرار آن ذاتی باشد یا به واسطه عمل انسان؛ به نحوی که نقل آن مستلزم خرابی یا نقص خود مال یا محل آن شود.

ماده ۱۳: اراضی و ابنیه و آسیا و هر چه که در بنا منصوب و عرفاً جزء بنا محسوب می‌شود غیرمنقول است و همچنین است لوله‌ها که برای جریان آب یا مقاصد دیگر در زمین یا بنا کشیده شده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۲۲ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۴: آینه و پرده نقاشی و مجسمه و امثال آن‌ها در صورتی که در بنا یا زمین بکار رفته باشد به طوری که نقل آن موجب نقص یا خرابی خود آن یا محل آن بشود، غیرمنقول است.

ماده ۱۵: ثمره و حاصل، مادام که چیده یا درو نشده است غیرمنقول است اگر قسمتی از آن چیده یا درو شده باشد تنها آن قسمت منقول است.

ماده ۱۶: مطلق اشجار و شاخه‌های آن و نهال و قلمه مادام که بریده یا کهنه نشده است غیرمنقول است.

ماده ۱۷: حیوانات و اشیائی که مالک آن را برای عمل زراعت اختصاص داده باشد از قبیل گاو و گاو میش و ماشین و اسباب و ادوات زراعت و تخم و غیره و به‌طور کلی هر مال منقول که برای استفاده از عمل زراعت لازم و مالک آن را به این امر تخصیص داده باشد از جهت صلاحیت محاکم و توقیف اموال جزو ملک محسوب و در حکم مال غیرمنقول است و همچنین است تلمبه و گاو و یا حیوان دیگری که برای آبیاری زراعت یا خانه و باغ اختصاص داده شده است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- ماده ۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی: «دعاوی مربوط به اموال غیرمنقول اعم از دعاوی مالکیت، مزاحمت، ممانعت از حق، تصرف عدوانی و سایر حقوق راجع به آن در دادگاهی اقامه می‌شود که مال غیرمنقول در حوزه آن واقع است، اگرچه خواننده در آن حوزه مقیم نباشد.»

۲- از قانون اجرای احکام مدنی.

مبحث هشتم - توقیف اموال غیرمنقول

ماده ۹۹- قسمت اجرا توقیف مال غیرمنقول را با ذکر شماره پلاک و مشخصات ملک به طرفین و اداره ثبت محل اعلام می‌کند.

ماده ۱۰۰- اداره ثبت پس از اعلام توقیف در صورتی که ملک به نام محکوم‌علیه ثبت شده باشد، مراتب را در دفتر املاک و اگر ملک در جریان ثبت باشد در دفتر ملک بازداشتی و پرونده ثبتی قید نموده به قسمت اجرا اطلاع می‌دهد و اگر ملک به نام محکوم‌علیه نباشد فوراً به قسمت اجرا اعلام می‌دارد.

ماده ۱۰۱- توقیف مال غیرمنقول که سابقه ندارد به‌عنوان مال محکوم‌علیه وقتی جایز است که محکوم‌علیه در آن تصرف مالکانه داشته باشد؛ و یا محکوم‌علیه به‌موجب حکم نهایی مالک شناخته شده باشد. در موردی که حکم بر مالکیت محکوم‌علیه صادر شده ولی به مرحله نهایی نرسیده باشد توقیف مال مزبور در ازاء بدهی محکوم‌علیه جایز است ولی ادامه عملیات اجرایی موکول به صدور حکم نهایی است.

ماده ۱۰۲- در صورتی که عواید یک‌ساله مال غیرمنقول به تشخیص دادگاه برای ادای محکوم‌به و هزینه اجرایی کافی باشد و محکوم‌علیه حاضر شود که از عواید آن ملک، محکوم‌به داده شود عین ملک توقیف نمی‌شود و فقط عواید توقیف و محکوم‌به از آن وصول می‌گردد، در این صورت قسمت اجرا مکلف است مراتب را به ثبت محل اعلام نماید.

ماده ۱۰۳- توقیف مال غیرمنقول موجب توقیف منافع آن نمی‌گردد.

ماده ۱۰۴- توقیف محصول املاک و باغات با رعایت مقررات مواد ۲۵۴ تا ۲۵۷ قانون آیین دادرسی مدنی به عمل می‌آید.

مبحث نهم صورت‌برداری اموال غیرمنقول

ماده ۱۰۵- دادورز (مأمور اجرا) پس از توقیف اموال غیرمنقول صورت اموال را تنظیم و نسخه‌ای از آن را به محکوم‌علیه ابلاغ می‌نماید تا اگر شکایتی داشته باشد ظرف یک هفته کتباً به قسمت اجرا تسلیم دارد. مدیر اجرا به شکایات مزبور رسیدگی و در صورتی که شکایت وارد باشد صورت مشخصات مال توقیف‌شده را اصلاح یا تجدید می‌نماید.

ماده ۱۰۶- مراتب زیر باید در صورت اموال غیرمنقول قید شود:

۱- تاریخ و مفاد ورقه اجراییه.

۲- محلی که مال غیرمنقول در آنجا واقع است.

۳- وصف مال غیرمنقول با ذکر مشخصات ملک و مالک و این‌که ملک مشاع است یا مفروز و اشخاص دیگر نسبت به آن حقی دارند یا نه و اگر حقی دارند چه نوع حقی است و منافع ملک به کسی واگذار شده است یا خیر.

۴- حدود ملک و مجاورین آن.

ماده ۱۰۷- در صورتی که مساحت ملک معین نباشد دادورز (مأمور اجرا) مساحت تقریبی آن را در صورت قید می‌کند.

ماده ۱۰۸- محکوم‌علیه حین تنظیم صورت باید اسناد راجع به ملک یا مال غیرمنقول را به دادورز (مأمور اجرا) ارائه دهد.

ماده ۱۰۹- هرگاه راجع به تمام یا قسمتی از ملک توقیف‌شده دعوایی در جریان باشد مراتب در صورت قید و تصریح می‌شود که دعوی در چه مرجعی مورد رسیدگی است.

ماده ۱۸: حق انتفاع از اشیاء غیرمنقوله مثل حق عمری و سکنی و همچنین حق ارتفاق نسبت به ملک غیر از قبیل حق العبور و حق‌المجرى و دعاوی راجعه به اموال غیرمنقوله از قبیل تقاضای خلع ید و امثال آن تابع اموال غیرمنقول است.

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۳۱ - ۱۳۶۳/۹/۵: مستفاد از مواد ۱۲ الی ۲۲ قانون مدنی این است که قانون‌گذار دعوی مطالبه وجوه مربوط به غیرمنقول ناشی از عقود و قراردادهای را از حیث صلاحیت محاکم از دعوی راجع به اموال منقول دانسته، لکن دعوی مطالبه وجوه مربوط به غیرمنقول و اجرت‌المثل آن در غیرعقود و قراردادهای را در زمره دعاوی راجع به غیرمنقول و مشمول ماده ۲۳ قانون آیین دادرسی مدنی قرار داده است.

فصل دوم: در اموال منقوله

ماده ۱۹: اشیائی که نقل آن از محلی به محلی دیگر ممکن باشد بدون اینکه به خود یا محل آن خرابی وارد آید منقول است.

ماده ۲۰: کلیه دیون از قبیل قرض و ثمن مبیع و مال الاجاره عین مستأجره از حیث صلاحیت محاکم در حکم منقول است ولو اینکه مبیع یا عین مستأجره از اموال غیرمنقوله باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۱ و ۱۸ همین قانون رجوع شود.

آرای دیوان عالی کشور:

۱- استثنائات ماده ۲۰: (رأی وحدت رویه ۱۱۵۵ - ۱۳۶۳/۲/۴: ۴ دین غیرمنقول داریم که عبارتند از:

- ۱) تعهد به انتقال مال غیرمنقول یا همان قولنامه ملک»
- ۲) تعهد به تسلیم مال غیرمنقول مثل تعهد به تحویل مبیع غیرمنقول
- ۳) تعهد به پرداخت اجرت‌المثل یا بهره بهای املاک (غیرقراردادی)
- ۴) تعهد به جبران خسارت وارد به املاک (مال غیرمنقول)

ماده ۲۱: انواع کشتی‌های کوچک و بزرگ و قایق‌ها و آسیابها و حمام‌هایی که در روی رودخانه و دریاها ساخته می‌شود و می‌توان آن‌ها را حرکت داد و کلیه کارخانه‌هایی که نظر به طرز ساختمان جزو بنای عمارتی نباشد داخل در منقولات است ولی توقیف بعضی از اشیاء مزبوره ممکن است نظر به اهمیت آن‌ها موافق ترتیبات خاصه به عمل آید.

ماده ۳۴: نتاج حیوانات در ملکیت تابع مادر است و هرکس مالک مادر است مالک نتاج آن هم خواهد شد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۳۵۸ همین قانون رجوع شود.

ماده ۳۵: تصرف به عنوان مالکیت دلیل مالکیت است، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۳۹، ۱۰۹ تا ۱۱۱، ۱۲۶ و ۱۲۷ همین قانون رجوع شود.

۲- ماده ۶۳ قانون اجرای احکام مدنی: «از اموال منقول موجود در محل سکونت زوجین آنچه معمولاً و عادتاً مورد استفاده اختصاصی زن باشد متعلق به زن و آنچه مورد استفاده اختصاصی مرد باشد متعلق به شوهر و بقیه از نظر مقررات این قانون مشترک بین آنان محسوب می‌شود، مگر اینکه خلاف آن ثابت گردد».

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۱۳۶۶-۱۱۸۲ دیوان عالی کشور: داشتن قبض رسید جهیزیه از زوج به تنهایی کافی برای حق مطالبه نیست بلکه باید زوجه ثابت نماید که جهیزیه باقی در منزل زوج است و اثر قبض و رسید فقط همین است که با بقاء عین جهیزیه، زوج نمی‌تواند بدون وجود ناقل جدیدی نسبت به آن دعوی مالکیت نماید.

۲- رأی وحدت رویه شماره ۴۷۱ - ۱۳۱۹/۲/۲۱ دیوان عالی کشور: اثبات دعوی در مقابل متصرف بر عهده خواهان است و به موجب ماده ۳۵ قانون مدنی تصرف به عنوان مالکیت دلیل مالکیت است تا خلاف آن ثابت گردد.

۳- رأی وحدت رویه شماره ۹۷۶ - ۳۳ - ۱۸ - ۱۳۰۸/۱/ دیوان کشور: تصرف اعم است از اینکه بالمباشره باشد یا به واسطه: مانند تصرف قیم و وکیل و مباشر تصرف مستأجر در حکم تصرف مؤجر است.

۴- رأی وحدت رویه شماره ۱۱۱۸ - ۱۳۷۶/۵/۱۵: اماره‌ی تصرف ویژه‌ی اعیان اموال نیست و در منافع و حقوق نیز اعمال می‌شود.

۵- رأی وحدت رویه ۶۷۹۵ - ۱۱۷ - ۱۳۱۰/۷/۲۹: در تعارض بین مالکیت سابق و تصرف فعلی اختلاف است، و تصرف کنونی مقدم دانسته شده است.

ماده ۳۶: تصرفی که ثابت شود ناشی از سبب مملک یا ناقل قانونی نبوده معتبر نخواهد بود.

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره: ۴۳۰-۱۳۲۷/۳/۱۳ و شماره ۷۲۳۴ - ۹۸۹ - ۱۳۱۰/۷/۲۹: «تصرف باید مشروع باشد ولی مصرف نیازی به اثبات آن ندارد. در دعوی مالکیت، مدعی آن است که بر متصرف دعوا می‌کند. و اوست که برای بی‌اعتبار کردن اماره تصرف باید اثبات کند که تصرف ناشی از سبب مملک یا ناقل قانونی نیست.»

ماده ۳۷: اگر متصرف فعلی اقرار کند که ملک سابقاً مال مدعی او بوده است در این صورت مشارالیه نمی‌تواند برای رد ادعای مالکیت شخص مزبور به تصرف خود استناد کند مگر اینکه ثابت نماید که ملک به ناقل صحیح به او منتقل شده است.

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۱۶۸۹ - ۱۳۱۸/۷/۱۷: حکم این ماده را ویژه اقرار دانسته‌اند.

ماده ۳۸: مالکیت زمین مستلزم مالکیت فضای محاذی آن است تا هرکجا بالا رود و همچنین است نسبت به زیر زمین بالجمله مالک حق همه گونه تصرف در هوا و فراز گرفتن مگر آنچه را که قانون استثناء کرده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۳۰ و ۱۳۱ همین قانون رجوع شود.

ماده ۳۹: هر بنا و درخت که در روی زمین است و همچنین هر بنا و حفری که در زیر زمین است ملک مالک آن زمین محسوب می‌شود مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.

مجموعه قوانین خاص مرتبط

۱) قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱

فصل یکم: تعاریف

ماده ۱: از نظر این قانون به مؤلف و مصنف و هنرمند «پدیدآورنده» و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به‌کار رفته «اثر» اطلاق می‌شود.

ماده ۲: اثرهای مورد حمایت این قانون به شرح زیر است:

- ۱- کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری.
- ۲- شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- ۳- اثر سمعی و بصری به‌منظور اجراء در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- ۴- اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.
- ۵- نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزیینی و هرگونه اثر تزیینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به‌صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد.
- ۶- هرگونه پیکره (مجسمه).
- ۷- اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان.
- ۸- اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد.
- ۹- اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم.
- ۱۰- اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد.
- ۱۱- اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد.
- ۱۲- هرگونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.

فصل دوم: حقوق پدیدآورنده

ماده ۳: حقوق پدیدآورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر او است.

ماده ۴: حقوق معنوی پدیدآورنده محدود به زمان و مکان نیست و غیرقابل انتقال است.

ماده ۵: پدیدآورنده اثرهای موردحمایت این قانون می‌تواند استفاده از حقوق مادی خود را در کلیه موارد و از جمله موارد زیر به غیر واگذار نماید:

۱- تهیه فیلم‌های سینمایی و تلویزیونی و مانند آن.

۲- نمایش صحنه‌ای مانند تئاتر و باله و نمایش‌های دیگر.

۳- ضبط تصویری یا صوتی اثر بر روی صفحه یا نوار یا هر وسیله دیگر.

۴- پخش از رادیو و تلویزیون و وسایل دیگر.

۵- ترجمه و نشر و تکثیر و عرضه اثر از راه چاپ و نقاشی و عکاسی و گراور و کلیشه و قالب‌ریزی و مانند آن.

۶- استفاده از اثر در کارهای علمی و ادبی و صنعتی و هنری و تبلیغاتی.

۷- به کار بردن اثر در فراهم کردن یا پدید آوردن اثرهای دیگری که در ماده دوم این قانون درج شده است.

ماده ۶: اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است.

ماده ۷: نقل از اثرهایی که انتشار یافته است و استناد به آن‌ها به مقاصد ادبی و علمی و فنی و آموزشی و تربیتی و به صورت انتقاد و تقریظ یا ذکر مأخذ در حدود متعارف مجاز است.

تبصره - ذکر مأخذ در مورد جزوه‌هایی که برای تدریس در مؤسسات آموزشی توسط معلمان آن‌ها تهیه و تکثیر می‌شود الزامی نیست مشروط بر این که جنبه انتفاعی نداشته باشد.

ماده ۸: کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیر انتفاعی اداره می‌شوند می‌توانند طبق آیین‌نامه‌ای که به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید از اثرهای موردحمایت این قانون از راه عکس‌برداری یا طرق مشابه آن به میزان موردنیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه‌برداری کنند.

ماده ۹: وزارت اطلاعات می‌تواند آثاری را که قبل از تصویب این قانون پخش کرده و یا انتشار داده است پس از تصویب این قانون نیز کماکان مورداستفاده قرار دهد.

ماده ۱۰: وزارت آموزش و پرورش می‌تواند کتاب‌های درسی را که قبل از تصویب این قانون به موجب قانون کتاب‌های درسی چاپ و منتشر کرده است کماکان مورداستفاده قرار دهد.

ماده ۱۱: نسخه‌برداری از اثرهای موردحمایت این قانون مذکور در بند ۱ از ماده ۲ و ضبط برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی فقط در صورتی که برای استفاده شخصی و غیرانتفاعی باشد مجاز است.

فصل سوم: مدت حمایت از حق پدیدآورنده و حمایت‌های قانونی دیگر

ماده ۱۲ اصلاحی سال ۱۳۸۹: «مدت استفاده از حقوق مادی پدیدآورنده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا واداشت منتقل می‌شود از تاریخ مرگ پدیدآورنده پنجاه سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا بر اثر وصایت به کسی منتقل نشده باشد برای همان مدت به منظور استفاده عمومی در اختیار حاکم اسلامی (ولی فقیه) قرار می‌گیرد.

تبصره: مدت حمایت اثر مشترک موضوع ماده (۶) این قانون پنجاه سال بعد از فوت آخرین پدیدآورنده خواهد بود.

ماده ۱۳: حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدید آمدن اثر متعلق به سفارش‌دهنده است مگر آن‌که برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد.

تبصره - پاداش و جایزه نقدی و امتیازاتی که در مسابقات علمی و هنری و ادبی طبق شرایط مسابقه به آثار مورد حمایت این قانون موضوع این ماده تعلق می‌گیرد متعلق به پدیدآورنده خواهد بود.

ماده ۱۴: انتقال گیرنده حق پدیدآورنده می‌تواند تا سی سال پس از واگذاری از این حق استفاده کند مگر این‌که برای مدت کمتر توافق شده باشد.

ماده ۱۵: در مورد مواد ۱۳ و ۱۴ پس از انقضای مدت‌های مندرج در آن مواد استفاده از حق مذکور در صورت حیات پدیدآورنده متعلق به خود او و در غیر این صورت تابع ترتیب مقرر در ماده ۱۲ خواهد بود.

ماده ۱۶: در موارد زیر حقوق مادی پدیدآورنده از تاریخ نشر یا عرضه به مدت سی سال مورد حمایت این قانون خواهد بود:

۱- اثرهای سینمایی یا عکاسی.

۲- هرگاه اثر متعلق به شخص حقوقی باشد و یا حق استفاده از آن به شخص حقوقی واگذار شده باشد.

ماده ۱۷: نام و عنوان و نشانه ویژه‌ای که معرف اثر است از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچ‌کس نمی‌تواند آن‌ها را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن به ترتیبی که القاء شبهه کند به کار برد.

ماده ۱۸: انتقال گیرنده و ناشر و کسانی که طبق این قانون اجازه استفاده یا استناد یا اقتباس از اثری را به‌منظور انتفاع دارند باید نام پدیدآورنده را با عنوان و نشانه ویژه معرف اثر همراه اثر یا روی نسخه اصلی یا نسخه‌های چاپی یا تکثیرشده به روش معمول و متداول اعلام و درج نمایند مگر این‌که پدیدآورنده به ترتیب دیگری موافقت کرده باشد.

ماده ۱۹: هرگونه تغییر یا تحریف در اثرهای مورد حمایت این قانون و نشر آن بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است.

ماده ۲۰: چاپخانه‌ها و بنگاه‌های ضبط صوت و کارگاه‌ها و اشخاصی که به چاپ یا نشر یا پخش یا ضبط یا تکثیر اثرهای مورد حمایت این قانون می‌پردازد باید شماره دفعات چاپ و تعداد نسخه کتاب یا ضبط یا تکثیر یا پخش یا انتشار و شماره مسلسل روی صفحه موسیقی و صدا را بر تمام نسخه‌هایی که پخش می‌شود یا ذکر تاریخ و نام چاپخانه یا بنگاه و کارگاه مربوط برحسب مورد درج نمایند.

ماده ۲۱: پدیدآورندگان می‌توانند اثر و نام و عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکزی که وزارت فرهنگ و هنر با تعیین نوع آثار آگهی می‌نماید به ثبت برسانند. آیین‌نامه چگونگی و ترتیب انجام یافتن تشریفات ثبت و همچنین مرجع پذیرفتن درخواست ثبت به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید.

ماده ۲۲: حقوق مادی پدیدآورنده موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا نشر یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر یا پخش یا اجرا نشده باشد.

فصل چهارم: تخلفات و مجازات‌ها

ماده ۲۳: هر کس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت این قانون است به نام خود یا به نام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالماً و عمدتاً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا ۳ سال محکوم خواهد شد.

ماده ۲۴: هر کس بدون اجازه ترجمه دیگری را به نام خود یا دیگری چاپ و پخش و نشر کند به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهند شد.

ماده ۲۵: متخلفین از مواد ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ این قانون به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهند شد.

ماده ۲۶: نسبت به متخلفان از مواد ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ این قانون در مواردی که به سبب سپری شدن مدت حق پدیدآورنده استفاده از اثر یا رعایت مقررات این قانون برای همگان آزاد است. وزارت فرهنگ و هنر عنوان شاکی خصوصی را خواهد داشت.

ماده ۲۷: شاکی خصوصی می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم نهایی درخواست کند که مفاد حکم در یکی از روزنامه‌ها به انتخاب و هزینه او آگهی شود.

ماده ۲۸: هرگاه متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزایی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارات شاکی خصوصی از اموال شخص حقوقی جبران خواهد شد و در صورتی که اموال شخص حقوقی به‌تنهایی تکافو نکند مابه‌التفاوت از اموال مرتکب جرم جبران می‌شود.

ماده ۲۹: مراجع قضایی می‌توانند ضمن رسیدگی به شکایت شاکی خصوصی نسبت به جلوگیری از نشر و پخش و عرضه آثار مورد شکایت و ضبط آن دستور لازم به ضابطین دادگستری بدهند.

ماده ۳۰: اثرهایی که پیش از تصویب این قانون پدید آمده از حمایت این قانون برخوردار است اشخاصی که بدون اجازه از اثرهای دیگران تا تاریخ تصویب این قانون استفاده یا بهره‌برداری کرده‌اند حق نشر یا اجرا یا پخش یا تکثیر یا ارائه مجدد یا فروش آن آثار را ندارند مگر به اجازه پدیدآورنده یا قائم‌مقام او با رعایت این قانون. متخلفین از حکم این ماده و همچنین کسانی که برای فرار از کیفر به تاریخ مقدم بر تصویب این قانون اثر را به چاپ رسانند یا ضبط یا تکثیر یا از آن بهره‌برداری کنند به کیفر مقرر در ماده ۲۳ محکوم خواهند شد. دعاوی و شکایاتی که قبل از تصویب این قانون در مراجع قضایی مطرح گردیده به اعتبار خود باقی است.

ماده ۳۱: تعقیب بزه‌های مذکور در این قانون با شکایت شاکی خصوصی شروع و با گذشت او موقوف می‌شود.

ماده ۳۲: مواد ۲۴۵ و ۲۴۶ و ۲۴۷ و ۲۴۸ قانون مجازات عمومی ملغی است.

ماده ۳۳: آیین‌نامه‌های اجرایی این قانون از طرف وزارت فرهنگ و هنر و وزارت دادگستری و وزارت اطلاعات تهیه و به تصویب هیئت‌وزیران خواهد رسید.

فصل دوم: در حق انتفاع

ماده ۴۰: حق انتفاع عبارت از حقی است که به موجب آن شخص می‌تواند از مالی که عین آن ملک دیگری است یا مالک خاصی ندارد استفاده کند.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۲۹ و ۹۲ همین قانون رجوع شود.

❖ مبحث اول: در عمری و رقبی و سکنی

ماده ۴۱: عمری حق انتفاعی است که به موجب عقدی از طرف مالک برای شخص به مدت عمر خود یا عمر منتفع و یا عمر شخص ثالثی برقرار شده باشد.

ماده ۴۲: رقبی حق انتفاعی است که از طرف مالک برای مدت معینی برقرار می‌گردد.

ماده ۴۳: اگر حق انتفاع عبارت از سکونت در مسکنی باشد سکنی یا حق سکنی نامیده می‌شود و این حق ممکن است به طریق عمری یا به طریق رقبی برقرار شود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۱۲۴۵۰ - ۱۳۷۱/۱۲/۱۵ اداره حقوقی قوه قضائیه: «عرفاً وقتی کسی حق سکنی منزلی را مجاناً برای مدتی یا مادام‌العمر به دیگری می‌دهد، غرض احسان به شخص اوست و عرف فقط او و خانواده‌اش را مجاز به استفاده می‌شناسد و تفویض به غیر را خارج از قصد و نیت مالک می‌داند و بنابراین انتقال مورد سکنی به هر نحو ولو به صورت عاریه به دیگری مجاز نیست و مالک می‌تواند خلع ید کسی را که منتفع به او واگذار نموده از دادگاه بخواهد، چه آنکه استیلا و تصرف شخص ثالث به نحو مذکور بر منزل مورد بحث بدون مجوز قانونی است و بقای مالکیت مالک بر عین و منفعت در این حالت برای او ایجاد حق خلع ید می‌نماید.»

ماده ۴۴: در صورتی که مالک برای حق انتفاع مدتی معین نکرده باشد حبس مطلق بوده و حق مزبور تا فوت مالک خواهد بود مگر اینکه مالک قبل از فوت خود رجوع کند.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۴۶۸ همین قانون رجوع شود.

ماده ۴۵: در موارد فوق حق انتفاع را فقط درباره شخص یا اشخاصی می‌توان برقرار کرد که در حین ایجاد حق مزبور وجود داشته باشند ولی ممکن است حق انتفاع طبعاً برای کسانی هم که در حین عقد به وجود نیامده‌اند برقرار شود و مادامی که صاحبان حق انتفاع موجود هستند حق مزبور باقی و بعد از انقراض آن‌ها حق زایل می‌گردد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۶۹ و ۸۵۱ همین قانون رجوع شود.

ماده ۴۶: حق انتفاع ممکن است فقط نسبت به مالی برقرار شود که استفاده از آن با بقاء عین ممکن باشد اعم از اینکه مال مزبور منقول باشد یا غیرمنقول و مشاع باشد یا مفروز.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۵۸ همین قانون رجوع شود.

ماده ۴۷: در حبس اعم از عمری و غیره قبض شرط صحت است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۵۹، ۶۷، ۳۶۷ تا ۳۶۹ و ۸۰۲ همین قانون رجوع شود.

ماده ۴۸: منتفع باید از مالی که موضوع حق انتفاع است سوءاستفاده نکرده و در حفاظت آن تعدی یا تفریط ننماید.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۵۲ و ۴۹۳ و ۹۵۱ تا ۹۵۲ همین قانون رجوع شود.

ماده ۴۹: مخارج لازمه برای نگاهداری مالی که موضوع انتفاع است بر عهده منتفع نیست مگر اینکه خلاف آن شرط شده باشد.

ماده ۵۰: اگر مالی که موضوع حق انتفاع است بدون تعدی یا تفریط منتفع تلف شود مشارالیه مسئول آن نخواهد بود.

ماده ۵۱: حق انتفاع در موارد ذیل زایل می‌شود:

۱- در صورت انقضاء مدت.

۲- در صورت تلف شدن مالی که موضوع انتفاع است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۴۵ همین قانون رجوع شود.

ماده ۵۲: در موارد ذیل منتفع ضامن تضررات مالک است:

۱- در صورتی که منتفع از مال موضوع انتفاع سوءاستفاده کند.

۲- در صورتی که شرایط مقررہ از طرف مالک را رعایت ننماید و این عدم رعایت موجب خسارتی بر موضوع حق انتفاع باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۴۹۳ و مفهوم مخالف ماده ۵۰ همین قانون رجوع شود.

ماده ۵۳: انتقال عین از طرف مالک به غیر موجب بطلان حق انتفاع نمی‌شود ولی اگر منتقل الیه جاهل باشد که حق انتفاع متعلق به دیگری است اختیار فسخ معامله را خواهد داشت.

ماده ۵۴: سایر کیفیات انتفاع از مال دیگری به نحوی خواهد بود که مالک قرار داده یا عرف و عادت اقتضاء بنماید.

❖ مبحث دوم: در وقف

ماده ۵۵: وقف عبارت است از اینکه عین مال حبس و منافع آن تسبیل شود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۴۷ و ۵۸ و ۷۲ و ۷۳ و ۸۱۱ همین قانون رجوع شود.

۲- تبصره ماده ۸ قانون اوقاف: «درآمد موقوفات متعذرالمصرف و موقوفاتی که عواید آن‌ها به سبب قلت گرچه با پس‌انداز چند سال برای اجرای نظر واقف کافی نباشد با تشخیص تحقیق اوقاف در موارد اقرب به غرض واقف در محل به مصرف می‌رسد. آن قسمت از درآمد موقوفاتی که به علت کثرت عوائد زائد بر مصرف متعارف باشد حتی‌الامکان در موارد اقرب به نظر واقف صرف گردد و در صورت نبودن مورد اقرب در مطلق امور خیریه به مصرف خواهد رسید. مقصود از متعذرالمصرف آن است صرف درآمد موقوفه در مصارف مقرر به علت فراهم نبودن وسایل و یا انتفاء موضوع و یا عدم احتیاج به مصرف مقدور نباشد.»

ماده ۳ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه ۱۳۶۳: «هر موقوفه دارای شخصیت حقوقی است و متولی یا سازمان حسب مورد نماینده آن می‌باشد.»

۳- ماده ۴۴ آیین‌نامه اوقاف: «سهام اوراق بهاداری که از محل ثمن موقوفات خریداری شده، در حکم عین موقوفه است و قابل انتقال نیست مگر در موارد تبدیل.»

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۵۵۵ - ۱۳۲۵/۴/۱: حبس و وقف دو عنوان علی‌حده بوده و حداقل و اکثری بین آن‌ها نمی‌باشد تا بتوان اخذ به قدر متیقن نمود. بنابراین، استناد دادگاه به ماده‌ی ۱۳۱۷ قانون مدنی و اتخاذ قدر متیقن از گواهی گواهان صحیح نخواهد بود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۱۵۱۲ - ۱۳۶۵/۳/۲: اداره حقوقی قوه قضائیه: «در مورد اموال، اصل بر مالکیت است نه وقفیت، بنابراین بقای متصرفین به عنوان مالکیت و استمرار و تاووم تصرفات مالکانه دلیل بر ملک بودن رقبه مورد تصرف خواهد بود مگر آنکه حسب وقفنامه و دلایل مثبت دیگر امر وقفیت مسلح و محرز شود و به هر تقدیر وقفیت حال و ماضی اموال استثنایی بوده و اعلام آن نیاز به اثبات قانونی دارد.»

ماده ۵۶: وقف واقع می‌شود به ایجاب از طرف واقف به هر لفظی که صراحتاً دلالت بر معنی آن کند و قبول طبقه اول از موقوف‌علیهیم یا قائم‌مقام قانونی آن‌ها در صورتی که محصور باشند مثل وقف بر اولاد و اگر موقوف‌علیهیم غیر محصور و یا وقف بر مصالح عامه باشد در این صورت قبول حاکم شرط است.

آرای دیوان عالی کشور:

- ۱- رأی وحدت رویه شماره ۳۹۲۵ - ۱۳۳۷/۱/۲۵: به موجب صریح ماده ۱۳۰۶ قانون مدنی عقد وقف صرفاً به وسیله شهادت شهود قابل اثبات نیست از این رو نظر شعبه چهارم دیوان عالی کشور صحیح و منطبق با ماده مزبور بوده است، بدیهی است که غاصبیت ید متصرف به‌عنوان مالکیت یا سبق تصرف به‌وسیله شهادت شهود قابل اثبات است.
- ۲- رأی وحدت رویه شماره ۹۵۶ - ۱۳۱۸/۴/۱۳: اگر شخصی زمینی را بدین منظور که وقف امر خیر کند خریداری کرده و ساخته باشد، این تنها کافی برای احراز وقف نیست، ولو اینکه بنای مزبور مورد استفاده چندمنظور نیز واقع شده باشد.
- ۳- رأی وحدت رویه شماره ۸۴۹ - ۱۳۹۶۲ - ۱۳۱۶/۴/۱۳: صرف عواید دکانی در مسجد نه دلیل وقفیت است نه دلیل تصرف.
- ۴- رأی وحدت رویه شماره ۱۳۸۲ - ۱۳۱۸/۶/۲۱: التزام و تعهد به وقف نمودن املاک معینی را نمی‌توان دلیل بر وفای به شرط و عمل نمودن بر طبق التزام که حاکی از تحقق وقف باشد قرار داد.
- ۵- رأی وحدت رویه شماره ۲۹۸ - ۱۳۲۳/۴/۶: در موضوع اختلاف در ملکیت و وقفیت اصل ملکیت است و مدعی وقف باید دعوا را ثابت نماید و عمل به وقف هم به تنهایی دلیل مثبت وقف محسوب نمی‌شود.

نظریات مشورتی:

- ۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۵۰۳۸ - ۱۳۶۹/۱۰/۱۲: «با فوت موقوف‌علیهیم طبقه اول، منافع موقوفه به‌طور تساوی بین وراث آنان تقسیم می‌شود.»

ماده ۵۷: واقف باید مالک مالی باشد که وقف می‌کند و به‌علاوه دارای اهلیتی باشد که در معاملات معتبر است.

مواد قانونی مرتبط:

- ۱- به ماده ۶۴ همین قانون رجوع شود.

آرای دیوان عالی کشور:

- ۱- رأی وحدت رویه دیوان عالی کشور شماره ۳۳۰۴ - ۲۴/۲۶۷۰: هرگاه در دعوای وقفیت مالکیت واقف مورد انکار واقع شود، باید مقدمتاً به آن رسیدگی نمود، و الا حکم نقض خواهد شد.
- نظریات مشورتی:**
- ۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۷۷۵۴ - ۱۳۸۲/۱۰/۱۶: اداره حقوقی قوه قضائیه: «با عنایت به اصل ۴۵ قانون اساسی، مراتع جزء انفال است. همان‌طور که در ماده ۵۷ قانون مدنی هم تصریح شده است، واقف باید مالک مالی باشد که وقف می‌کند...» و نظر به اینکه مرتع که جزء انفال است، ملک کسی نیست نمی‌توان آن را وقف کرد.»

ماده ۵۸: فقط وقف مالی جایز است که با بقاء عین بتوان از آن منتفع شد اعم از اینکه منقول باشد یا غیرمنقول، مشاع باشد یا مفروز.

مواد قانونی مرتبط:

- ۱- به مواد ۴۶ و ۵۵ همین قانون رجوع شود.

جلد دوم
در اشخاص

کتاب اول - در کلیات

ماده ۹۵۶: اهلیت برای دارا بودن حقوق با زنده متولد شدن انسان شروع و با مرگ او تمام می‌شود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۸۵۱ و ۹۵۷ همین قانون رجوع شود.

۲- ماده ۵۸۴ قانون تجارت: «تشکیلات و مؤسساتی که برای مقاصد غیر تجاری تأسیس شده یا بشوند از تاریخ ثبت در دفتر ثبت مخصوصی که وزارت عدلیه معین خواهد کرد شخصیت حقوقی پیدا می‌کنند».

۳- ماده ۵۸۷ قانون تجارت: «مؤسسات و تشکیلات دولتی و بلدی به محض ایجاد و بدون احتیاج به ثبت دارای شخصیت حقوقی می‌شوند».

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۷۳۲-۱۳۹۳/۱/۱۹: مرجع صالح به رسیدگی جهت تعیین تاریخ واقعه فوت و یا صدور گواهی فوت دادگاه عمومی حقوقی است.

ماده ۹۵۷: حمل از حقوق مدنی متمتع می‌گردد مشروط بر این‌که زنده متولد شود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۸۵۱ و ۸۵۲ و ۸۷۵ همین قانون رجوع شود.

ماده ۹۵۸: هر انسان، متمتع از حقوق مدنی خواهد بود لیکن هیچ‌کس نمی‌تواند حقوق خود را اجرا کند مگر اینکه برای این امر اهلیت قانونی داشته باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۲۱۱ و ۲۱۲ و ۲۱۳ و ۱۲۰۷ و ۱۲۱۷ همین قانون رجوع شود.

ماده ۹۵۹: هیچ‌کس نمی‌تواند به‌طور کلی حق تمتع و یا حق اجرای تمام یا قسمتی از حقوق مدنی را از خود سلب کند.

ماده ۹۶۰: هیچ‌کس نمی‌تواند از خود سلب حریت کند و یا در حدودی که مخالف قوانین و یا اخلاق حسنه باشد از استفاده از حریت خود صرف‌نظر نماید.

ماده ۹۶۱: جز در موارد ذیل اتباع خارجه نیز از حقوق مدنی متمتع خواهند بود:

۱- در مورد حقوقی که قانون آن را صراحتاً منحصر به اتباع ایران نموده و یا آن را صراحتاً از اتباع خارجه سلب کرده است؛

۲- در مورد حقوق مربوط به احوال شخصی که قانون دولت متبوع تبعه خارجه آن را قبول نکرده است؛

۳- در مورد حقوق مخصوصه که صرفاً از نقطه‌نظر جامعه‌ی ایرانی ایجاد شده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به تبصره ۲ ماده ۹۸۷ و مواد ۹۸۲، ۹۸۹ و ۱۰۳۵ همین قانون رجوع شود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۳۶۱/۱/۳۸-۷/۴۳۳: «حق کسب و پیشه از جمله حقوقی نیست که از اتباع خارجه سلب شده یا صرفاً از تقطنظر جامعه ایرانی ایجاد شده باشد، لکن رعایت مقررات مربوطه درخصوص واگذاری محل کسب به تبعه بیگانه ضروری است».

ماده ۹۶۲: تشخیص اهلیت هر کس برای معامله کردن برحسب قانون دولت متبوع او خواهد بود مع‌ذک اگر یک نفر تبعه خارجه در ایران عمل حقوقی انجام دهد در صورتی که مطابق قانون دولت متبوع خود برای انجام آن عمل واجد اهلیت نبوده و یا اهلیت ناقصی داشته است آن شخص برای انجام آن عمل واجد اهلیت محسوب خواهد شد در صورتی که قطع نظر از تابعیت خارجی او، مطابق قانون ایران نیز بتوان او را برای انجام آن عمل دارای اهلیت تشخیص داد حکم اخیر نسبت به اعمال حقوقی که مربوط به حقوق خانوادگی و یا حقوق ارثی بوده و یا مربوط به نقل و انتقال اموال غیرمنقول واقع در خارج ایران می‌باشد شامل نخواهد بود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۷ و ۹۷۳ و ۹۶۷ همین قانون رجوع شود.

ماده ۹۶۳: اگر زوجین تبعه یک دولت نباشند روابط شخصی و مالی بین آن‌ها تابع قوانین دولت متبوع شوهر خواهد بود.

ماده ۹۶۴: روابط بین اوبوین و اولاد، تابع قانون دولت متبوع پدر است مگر این که نسبت طفل فقط به مادر مسلم باشد که در این صورت روابط بین طفل و مادر او تابع قانون دولت متبوع مادر خواهد بود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه شماره ۱۳۷۸/۸/۹_۷/۵۰۴۴: «در مواردی که حاکمیت قانون خارجی حسب مواد ۹۶۴ تا ۹۶۸ قانون مدنی برای رفع اختلاف متداعیین ضروری است چه بدان استناد شود، چه نشود، دادگاه مکلف به ملاحظه و رعایت و اعمال قانون خارجی در حدود موارد پیش‌بینی‌شده در قوانین می‌باشد».

ماده ۹۶۵: ولایت قانونی و نصب قییم بر طبق قوانین دولت متبوع مولی‌علیه خواهد بود.

ماده ۹۶۶: تصرف و مالکیت و سایر حقوق بر اشیای منقول یا غیرمنقول تابع قانون مملکتی خواهد بود که آن اشیا در آن جا واقع می‌باشند مع‌ذک حمل و نقل شیء منقول از مملکتی به مملکت دیگر نمی‌تواند به حقوقی که ممکن است اشخاص مطابق قانون محل وقوع اولی شیء نسبت به آن تحصیل کرده باشند خللی آورد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۸ همین قانون رجوع شود.

ماده ۹۶۷: ترکه‌ی منقول یا غیرمنقول اتباع خارجه که در ایران واقع است فقط از حیث قوانین اصلیه از قبیل قوانین مربوطه به تعیین وراث و مقدار سهم‌الارث آن‌ها و تشخیص قسمتی که متوفی می‌توانسته است به‌موجب وصیت تملیک نماید تابع قانون دولت متبوع متوفی خواهد بود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۸ همین قانون رجوع شود.

مجموعه قوانین خاص مرتبط

آیین‌نامه استملاک اتباع خارجه - مصوب سال ۱۳۲۸

ماده ۱: اتباع خارجه که در ایران می‌خواهند ملکی برای محل سکونت یا صنعت یا کسب خود استملاک نمایند باید اظهارنامه‌ای مشتمل بر مشخصات زیر به اداره ثبت محل وقوع آن ملک بدهند تا برای تحصیل اجازه به اداره کل ثبت فرستاده شود:

الف - نام و نام خانوادگی.

ب- تابعیت فعلی و در صورت تغییر تابعیت اصلی.

ج- سن تأهل و هرگاه تقاضاکننده مرد باشد تابعیت زن او قبل از ازدواج و در صورت داشتن اولاد، جنسیت، سن و تعداد آن‌ها.

د- تاریخ ورود به ایران - مدت اقامت - نقاط مختلفی که در آنجاها سکونت داشته با تعیین مشاغل قبلی و شغل فعلی.

ه - محل اقامت دائمی.

و- منظور از مالکیت که برای سکونت - صنعت و یا محل کسب می‌باشد.

ز- نوع و مشخصات و مساحت و شماره پلاک ثبت و محل وقوع ملک.

ح- تقاضاکننده در تقاضای خود تعهد می‌نماید که هرگاه بخواهد محل اقامت دائمی خود را به خارج ایران انتقال دهد باید ملک مورد تقاضای استملاک را حداکثر تا شش ماه از تاریخ خروج از ایران به یکی از اتباع ایران یا خارجیانی که طبق مقررات اجازه استملاک تحصیل نموده‌اند انتقال دهد و الا اداره ثبت مربوطه با اجازه اداره کل ثبت ملک را طبق مقررات مربوطه به مزایده املاک بیع شرطی از طریق مزایده به فروش رسانیده وجه آن را پس از وضع هزینه‌ها و عوارض قانونی به مالک خواهد پرداخت و هرگاه در مزایده خریداری پیدا نشد اداره کل ثبت مراتب را یک‌مرتبه در روزنامه رسمی کشور اعلام نموده و پس از انقضای مدت شصت روز از تاریخ اعلام ملک را به هر قیمتی که خریدار داشته باشد به فروش رسانده وجه آن را به شرح مذکور در فوق به مالک خواهد پرداخت.

تبصره - ثبت ملک به نام ورثه متقاضی در دفتر املاک منوط به رعایت مقررات این آیین‌نامه و سپردن تعهد مذکور در بند (ح) می‌باشد.

ط- تعیین اینکه متقاضی و یا افراد خانواده او از اولاد و عیال و پدر و مادر که تحت تکفل وی هستند و با وی در یک محل سکونت و یا در کسب و صنعت شرکت دارند ملک دیگری در ایران غیر از آنچه مورد تقاضا است دارا می‌باشند یا نه و یا اگر ملک دیگری دارند نوع و مشخصات و محل آن باید تعیین شود.

ی- گواهینامه اداره مربوطه دایر بر نداشتن پیشینه کیفری که متضمن عدم محرومیت از جمیع یا بعضی از حقوق اجتماعی باشد.

ک - رونوشت پروانه اقامت دائم که عکس متقاضی در آن الصاق و گواهی شده باشد.

جلد سوم
در ادله‌ی اثبات
دعوی

قانون مدنی: در ادله‌ی اثبات دعوی

ماده ۱۲۵۷: هر کس مدعی حقی باشد باید آن را اثبات کند و مدعی علیه هرگاه در مقام دفاع مدعی امری شود که محتاج به دلیل باشد اثبات امر به عهده او است.

ماده ۱۲۵۸: دلایل اثبات دعوی از قرار ذیل است:

۱- اقرار.

۲- اسناد کتبی.

۳- شهادت.

۴- امارات.

۵- قسم.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۷۶-۲/۴۲-۱۳۴۴/۷/۱۷: «نوار ضبط‌صوت، صرف‌نظر از قابل تقلید بودن آن، وسیله مطمئنی نمی‌باشد و در قوانین ایران عنوانی ندارد و نمی‌تواند به‌عنوان دلیل در اثبات دعوی مورد استناد قرار گیرد.»

کتاب اول - در اقرار

باب اول - در شرایط اقرار

ماده ۱۲۵۹: اقرار عبارت است از اخبار به حقی است برای غیر بر ضرر خود.

ماده ۱۲۶۰: اقرار واقع می‌شود به هر لفظی که دلالت بر آن نماید.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۹۳ و ۱۲۸۰ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۲۶۱: اشاره شخص لال که صریحاً حاکی از اقرار باشد صحیح است.

ماده ۱۲۶۲: اقرار کننده باید بالغ و عاقل و قاصد و مختار باشد بنابراین اقرار صغیر و مجنون در حال دیوانگی و غیر قاصد و مکره مؤثر نیست.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۹۵۷ همین قانون رجوع شود.

۲- اصل ۳۸ قانون اساسی: «هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است، اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.»

ماده ۱۲۶۳: اقرار سفیه در امور مالی مؤثر نیست.

ماده ۱۲۶۴: اقرار مفلس و ورشکسته نسبت به اموال خود بر ضرر دیان نافذ نیست.

ماده ۱۲۶۵: اقرار مدعی افلاس و ورشکستگی در امور راجعه به اموال خود به ملاحظه حفظ حقوق دیگران منشأ اثر نمی‌شود تا افلاس یا عدم افلاس او معین گردد.

ماده ۱۲۶۶: در مقرله اهلیت شرط نیست لیکن برحسب قانون باید بتواند دارای آنچه که به نفع او اقرار شده است بشود.

ماده ۱۲۶۷: اقرار به نفع متوفی درباره ورثه او مؤثر خواهد بود.

ماده ۱۲۶۸: اقرار معلق مؤثر نیست.

ماده ۱۲۶۹: اقرار به امری که عقلاً یا عادتاً ممکن نباشد و یا برحسب قانون صحیح نیست اثری ندارد.

ماده ۱۲۷۰: اقرار برای حمل در صورتی مؤثر است که زنده متولد شود.

ماده ۱۲۷۱: مقرله اگر به کلی مجهول باشد اقرار اثری ندارد و اگر فی‌الجمله معلوم باشد مثل اقرار برای یکی از دو نفر معین صحیح است.

ماده ۱۲۷۲: در صحت اقرار تصدیق مقرله شرط نیست لیکن اگر مفاد اقرار را تکذیب کند اقرار مزبور در حق او اثری نخواهد داشت.

ماده ۱۲۷۳: اقرار به نسب در صورتی صحیح است که اولاً تحقق نسبت برحسب عادت و قانون ممکن باشد ثانیاً کسی که به نسب او اقرار شده تصدیق کند مگر در مورد صغیری که اقرار بر فرزندی او شده به شرط آنکه منازعی در بین نباشد.

ماده ۱۲۷۴: اختلاف مقر و مقرله در سبب اقرار مانع صحت اقرار نیست.

باب دوم - در آثار اقرار

ماده ۱۲۷۵: هر کس اقرار به حقی برای غیر کند ملزم به اقرار خود خواهد بود.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۱۱۸۳ همین قانون رجوع شود.

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۵۴- ۱۳۵۱/۱۰/۱۳: بر طبق مواد ۱۲۷۵ و ۱۲۸۷ قانون مدنی اقرار هرکس نسبت به خود آن شخص نافذ و مؤثر است و ملزم به اقرار خود خواهد بود.

ماده ۱۲۷۶: اگر کذب اقرار نزد حاکم ثابت شود آن اقرار اثری نخواهد داشت.

ماده ۱۲۷۷: انکار بعد از اقرار مسموع نیست لیکن اگر مقر ادعا کند اقرار او فاسد یا مبنی بر اشتباه یا غلط بوده شنیده می‌شود و همچنین است در صورتی که برای اقرار خود عذری ذکر کند که قابل قبول باشد مثل اینکه بگوید اقرار به گرفتن وجه در مقابل سند یا حواله بوده که وصول نشده لیکن دعوی مذکوره مادامی که اثبات نشده مضر به اقرار نیست.

ماده ۱۲۷۸: اقرار هر کس فقط نسبت به خود آن شخص و قائم‌مقام نافذ است و در حق دیگری نافذ نیست مگر در موردی که قانون آن را ملزم قرار داده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۳۰۶ تا ۱۳۰۹ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۲۷۹: اقرار شفاهی واقع در خارج از محکمه را در صورتی می‌توان به شهادت شهود اثبات کرد که اصل دعوی به شهادت شهود قابل اثبات باشد و با ادله و قرائنی بر وقوع اقرار موجود باشد.

ماده ۱۲۸۰: اقرار کتبی در حکم اقرار شفاهی است.

ماده ۱۲۸۱: قید دین در دفتر تجار به منزله اقرار کتبی است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۲۶۵ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۲۸۲: اگر موضوع اقرار در محکمه مفید به قید یا وصفی باشد مقررله نمی‌تواند آن را تجزیه کرده و از قسمتی از آن که به نفع او است بر ضرر استفاده نماید و از جزء دیگر آن صرف نظر کند.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۱۳۳۴ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۲۸۳: اگر اقرار دارای دو جزء مختلف الاثر باشد که ارتباطی تام با یکدیگر داشته باشند مثل اینکه مدعی علیه اقرار به اخذ وجه از مدعی نموده و مدعی رد شود مطابق ماده ۱۱۳۴ اقدام خواهد شد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به مواد ۱۳۰۱، ۱۲۹۳، ۱۳۰۴ همین قانون رجوع شود.

۲- به مواد ۲۷۸ و ۲۷۹ قانون امورحسبی رجوع شود.

کتاب دوم – در اسناد

ماده ۱۲۸۴: سند عبارت است از هر نوشته که در مقام دعوی یا دفاع قابل استناد باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- مواد ۶۳ قانون ثبت: «طرفین معامله یا وکلای آنها باید ثبت سند را ملاحظه نموده و مطابقت آن ثبت با اصل سند به توسط مشارالیه‌هم و مسئول دفتر ثبت تصدیق کرد. [گردد] در مورد اسنادی که فقط برای یک طرف ایجاد تعهد می‌نماید تصدیق و امضای طرف متعهد کافی خواهد بود.»

۲- مواد ۶۵ قانون ثبت: «امضای ثبت سند پس از قرائت آن توسط طرفین معامله یا وکلای آنها دلیل رضایت آنها خواهد بود.»

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی وحدت رویه شماره ۹/۵۹ - ۱۳۶۳/۴/۱۲: برای اجرای مفاد اسناد رسمی که قابل صدور اجرائیه است در دادگاه نیز می‌توان اقامه دعوا کرد.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۳۷۸/۱۰/۴-۷/۵۲۹۴: «آنچه که در حافظه و دیسک‌های کامپیوتری ضبط یا به عبارت دیگر نوشته شده است و در مواردی نیز می‌توان آن را عیناً روی صفحه مانیتور نمایان و یا توسط دستگاه چاپگر (پرینتر) روی کاغذ منعکس نمود از قبیل صورت حساب‌های بانکی و یا قبض‌های عوارض نوسازی و آب و برق و تلفن و پاسخ به استعلامات ثبتی و غیره برفرض که در سند محسوب نمودن آن‌ها تردید داشته باشیم که این خود از نظر حقوقی قابل تأمل و بررسی است ولی به هر حال و مسلماً در نوشته محسوب نمودن آن تردیدی نیست چون نوشته تنها منحصر به آنچه دست‌نویس است نمی‌باشد بلکه آنچه با ماشین تحریر هم نوشته می‌شود، نوشته محسوب می‌شود.»

ماده ۱۲۸۵: شهادت‌نامه سند محسوب نمی‌شود و فقط اعتبار شهادت را خواهد داشت.

ماده ۱۲۸۶: سند بر دو نوع است: رسمی و عادی.

ماده ۱۲۸۷: اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آن‌ها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند رسمی است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۹۷۵ همین قانون رجوع شود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۳۷۶/۳/۱۸-۷/۱۳۸۳: «جاره‌نامه‌های عادی که در سازمان‌های دولتی با افراد تنظیم می‌شود مشمول مقررات ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی نبوده و در حکم اسناد غیرعادی اجاره می‌باشد زیرا تنظیم سند اجاره جز وظایف اداری محسوب نمی‌شود.»

۲- نظریه شماره ۱۳۷۸/۱۴-۷/۲۳۳۸: «اسنادی که در ادارات دولتی در مورد قراردادهای اجاره تنظیم می‌گردد از جمله اسناد رسمی موضوع ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی نیست و این‌گونه اسناد رسمی تلقی نمی‌گردند، زیرا تنظیم اجاره‌نامه جز وظایف اداری آن‌ها محسوب نمی‌شود، به علاوه مفاد این‌گونه اسناد را نمی‌توان از طریق آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی اجرا نمود.»

ماده ۱۲۸۸: مفاد سند در صورتی معتبر است که مخالف قوانین نباشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۱۳۰۵ همین قانون رجوع شود.

۲- ماده ۷۱ قانون ثبت: «اسناد ثبت شده در قسمت راجعه به معاملات و تعهدات مندرجه در آن‌ها نسبت به طرفین و یا طرفی که تعهد کرده و کلیه اشخاصی که قائم‌مقام قانونی آنان محسوب می‌شوند رسمیت و اعتبار خواهند داشت.»

ماده ۱۲۸۹: غیر از اسناد مذکور در ماده ۱۲۸۷ سایر اسناد عادی است.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۳۷۷/۱/۲۶-۷/۲۴۸: «هرگاه نسبت به موضوعی ابتدا سند عادی و سپس نسبت به همان موضوع طرفین سند عادی مغایر تنظیم نمایند با تنظیم سند رسمی، سند عادی فاقد اعتبار می‌باشد زیرا این امر حاکی از توافق طرفین بر فسخ آن و عقد قرارداد جدید است.»

ماده ۱۲۹۰: اسناد رسمی درباره طرفین و وراث و قائم‌مقام آنان معتبر است و اعتبار آنها نسبت به اشخاص ثالث در صورتی است که قانون تصریح کرده باشد.

ماده ۱۲۹۱: اسناد عادی در دو مورد اعتبار اسناد رسمی را داشته درباره طرفین و وراث و قائم‌مقام آنان معتبر است:

۱- اگر طرفی که سند بر علیه او اقاله شده است صدور آن را از منتسب‌الیه تصدیق نماید.

۲- هرگاه در محکمه ثابت شود که سند مزبور را طرفی که آن را تکذیب یا تردید کرده فی‌الواقع امضاء یا مهر کرده است.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۱۳۷۵/۲/۲۶-۷/۱۳۱۳: «اسناد عادی تنظیم شده در خارج چنانچه منطبق با قانون باشد مشمول ماده ۱۲۹۱ قانون مدنی بوده معتبر است.»

ماده ۱۲۹۲: در مقابل اسناد رسمی یا اسنادی که اعتبار اسناد رسمی را دارد انکار و تردید مسموع نیست و طرف می‌تواند ادعای جعلیت به اسناد مزبور کند یا ثابت نماید که اسناد مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار افتاده است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۹۶۹ همین قانون رجوع شود.

ماده ۱۲۹۳: هرگاه سند به وسیله یکی از مأمورین رسمی تنظیم اسناد تهیه شده لیکن مأمور صلاحیت تنظیم آن سند را نداشته و یا رعایت ترتیبات مقرر قانونی را در تنظیم سند نکرده باشد سند مزبور در صورتی که دارای امضاء یا مهر طرف باشد عادی است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- بند ۲ ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی: «امضای الکترونیکی: (Electronic Signature) عبارت از هر نوع علامت منضم شده یا به نحو منطقی متصل شده به «داده‌پیام» است که برای شناسایی امضاکننده «داده‌پیام» مورد استفاده قرار می‌گیرد.»

ماده ۱۲۹۴: عدم رعایت مقررات راجعه به حق تمبر که به اسناد تعلق می‌گیرد سند را از رسمیت خارج نمی‌کند.

ماده ۱۲۹۵: محاکم ایران به اسناد تنظیم‌شده در کشورهای خارجه همان اعتباری را خواهد داد که آن اسناد

مطابق قوانین کشوری که در آنجا تنظیم شده دارا می‌باشد مشروط بر اینکه: اولاً- اسناد مزبور به علتی از علل قانونی از اعتبار نیفتاده باشد.

ثانیاً- مفاد آن‌ها مخالف با قوانین مربوطه به نظم عمومی یا اخلاق حسنه ایران نباشد.

ثالثاً- کشوری که اسناد در آنجا تنظیم شده به موجب قوانین خود یا عهود اسناد تنظیم شده در ایران را معتبر بشناسد.

رابعاً- نماینده سیاسی یا قنصلی ایران در کشوری که سند در آنجا تنظیم شده یا نماینده سیاسی و قنصلی

کشور مزبور در ایران تصدیق کرده باشد که سند موافق قوانین محل تنظیم یافته است.

مواد قانونی مرتبط:

۱- به ماده ۱۲۸۱ همین قانون رجوع شود.

نظریات مشورتی:

۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۲۹۴۲-۱۳۵۹/۵/۲۸: «وصیت‌نامه تنظیمی در یکی از محاضر رسمی کشورهای خارج با توجه به مواد ۱۲۹۵ و ۸۲۵ تا ۸۶۰ معتبر است.»

ماده ۱۲۹۶: هرگاه موافقت اسناد مزبور در ماده قبل با قوانین محل تنظیم خود توسط نماینده سیاسی یا قنصلی خارجه در ایران تصدیق شده باشد قبول شدن سند در محاکم ایران متوقف بر این است که وزارت امور خارجه و یا در خارج تهران حکام ایالات و ولایات امضاء نماینده خارجه را تصدیق کرده باشد.

ماده ۱۲۹۷: دفاتر تجارتي در موارد دعوی تجاری بر تاجر دیگر در صورتی که دعوی از محاسبات و مطالبات تجارتي حاصل شده باشد دلیل محسوب می‌شود مشروط بر اینکه دفاتر مزبوره مطابق قانون تجارت تنظیم شده باشد.

مواد قانونی مرتبط:

۱- ماده ۲۱۰ قانون آیین دادرسی مدنی: «چنانچه یکی از طرفین به دفتر بازرگانی طرف دیگر استناد کند، دفاتر نامبرده باید در دادگاه ابراز شود. در صورتی که ابراز دفاتر در دادگاه ممکن نباشد، دادگاه شخصی را مأمور می‌نماید که با حضور طرفین دفاتر را معاینه و آنچه لازم است خارج‌نویسی نماید.»

آرای دیوان عالی کشور:

۱- رأی شماره ۶۲ - ۱۳۵۱/۱۱/۱۱: هرچند مطابق مقررات قانون تجارت هر تاجر مکلف به دارا بودن دفاتر تجاری است که در قانون مذکور توصیف شده و آن دفاتر باید پلمپ شده باشد و تخلف از این امر مستلزم پرداخت جزای نقدی است و طبق مقررات آیین دادرسی مدنی هرگاه یکی از طرفین به دفاتر بازرگانی طرف دیگر استناد نماید آن دفاتر جز در موارد استثنا شده باید در دادگاه ابراز شود و هر بازرگانی که به دفاتر او استناد شده از ابراز دفاتر خود امتناع نماید دادگاه می‌تواند آن را از جمله دلایل مثبتة تلقی نماید اما از مفهوم ماده ۳۰۲ آیین دادرسی مدنی که به دادگاه این اختیار را تفویض نموده استفاده نمی‌شود که در هر مورد ولو دعوی متکی به دلایل و مدارک معتبر و اوضاع و احوال دیگر باشد به‌صرف این که دفاتر تجارتي ارائه نشده دادگاه این امر را دلیل مثبت اظهار طرف قرار دهد بلکه در موارد عدم ابراز دفاتر تجارتي به دادگاه اختیار داده شده که در مقام تشخیص حق و بررسی به دلایل و اوضاع و احوال موجود در پرونده هرگاه عدم ابراز دفاتر را مؤثر در مقام دانست آن وقت آن را از جمله دلایل مثبتة اظهار طرف تلقی نماید.

ماده ۱۲۹۸: دفتر تاجر در مقابل غیر تاجر سندیت ندارد فقط ممکن است جزء قرائن و امارات قبول شود لیکن اگر